

УДК 330.131.7[339:631.147](477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-3(15)-71-82

*Христина Штирхун***НАУКОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КЛАСИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ
ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ НА РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ***Христина Штирхун***НАУЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ КЛАССИФИКАЦИИ РИСКОВ
И УПРАВЛЕНИЕ ИМИ НА РЫНКЕ ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ
В УКРАИНЕ***Khrystyna Shtyrkhun***SCIENTIFIC AND CONCEPTUAL PRINCIPLES OF CLASSIFICATION
AND MANAGEMENT OF RISKS ON THE ORGANIC PRODUCTS MARKET
IN UKRAINE**

У статті проаналізовано поняття «ризик» та визначено сутність ризику на ринку органічної продукції, який запропоновано розглядати як ймовірність настання непередбачених обставин зовнішнього або внутрішнього характеру, які можуть виникнути на всіх етапах життєвого циклу продукції, а саме виробництво, переробка, зберігання, транспортування, реалізація і пов'язані з можливістю заподіяння шкоди та збитку суб'єктам ринку органічної продукції. Ідентифіковано та класифіковано ризики, з якими можуть зіткнутись суб'єкти ринку органічної продукції. Запропоновано методи управління окресленими ризиками.

Ключові слова: ринок органічної продукції; ризик; виробництво; сільське господарство; страхування; маркетинг.
Табл.: 1. Бібл.: 9.

В статье проанализировано понятие «риск» и определена сущность риска на рынке органической продукции, который предложено рассматривать как вероятность наступления непредвиденных обстоятельств внешнего или внутреннего характера, которые могут возникнуть на всех этапах жизненного цикла продукции, а именно производство, переработка, хранение, транспортировка, реализация и связанные с возможностью нанесения вреда и ущерба субъектам рынка органической продукции. Идентифицированы и классифицированы риски, с которыми могут столкнуться субъекты рынка органической продукции. Предложены методы управления очерченными рисками.

Ключевые слова: рынок органической продукции; риск; производство; сельское хозяйство; страхование; маркетинг.
Табл.: 1. Библ.: 9.

The article analyzes the concept of «risk» and determines the essence of risk in the organic products market, which has been proposed to consider as the probability of occurrence of unforeseen circumstances of external or internal nature that may arise at all stages of the product life cycle, namely production, processing, storage, transportation, sale and related to the possibility of causing damage and loss to the participants of the organic products market. The risks that may be encountered by the organic market participants have been identified and classified. The methods of management of the above-mentioned risks have been offered.

Keywords: organic products market; risk; production; agriculture; insurance; marketing.

Table: 1. References: 9.

JEL Classification: Q13

Постановка проблеми. Сільське господарство в Україні на сьогодні є однією з небагатьох сфер, яка стабільно демонструє позитивні темпи нарощування обсягів сільськогосподарської продукції. Проте здебільшого такі товари представлені виключно продукцією з незначним обсягом доданої вартості, що сприяє формуванню сировинної спрямованості всієї окресленої галузі. Органічне виробництво – один із найбільш перспективних напрямків нарощення обсягів продукції, якій притаманний значний експортний потенціал та підвищений рівень доданої вартості. Ефективна діяльність вітчизняних підприємств-виробників органічної продукції, їхня конкурентоспроможність на міжнародних ринках є надзвичайно важливим аспектом подальшого функціонування та розвитку ринку органічної продукції в системі національного господарства. Однак існування ризиків, які супроводжують увесь ланцюг постачання органічної продукції за принципом «від лану до столу», стримують цей процес та наносять шкоди всім учасникам ринку органічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях вітчизняних учених (В. М. Боженко, Н. А. Герасименко, І. В. Демченко, С. Навроцький, Р. М. Мамчур, Л. М. Чорненька та ін.) основна увага приділяється загальній характеристиці, класифікації та управлінню ризиками в традиційному сільському господарстві. Достатньої

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

уваги приділено страхуванню аграрних ризиків у роботах зарубіжних та вітчизняних дослідників: І. Т. Балабанов, В. О. Безугла, В. С. Гайдук, О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненко, І. Жмурко, С. С. Осадець, Я. П. Шумелда та ін. Що стосується ризиків у сфері виробництва органічної продукції, то їх дослідженню приділяється недостатньо уваги, серед них В. О. Москаленко, який наводить основні напрямки та ризики, що супроводжують органічне виробництво сільськогосподарської продукції в Україні; Ю. С. Амеліна концентрує увагу на класифікації та управлінні ризиками у виробництві органічної овочево-ягідної продукції закритого ґрунту.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний внесок наведених вище науковців, ризикам, які стримують розвиток ринку органічної продукції в Україні загалом не було приділено уваги. Тому систематизація ризиків на ринку органічної продукції та шляхи їх мінімізації потребують докладного наукового розгляду.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ідентифікація, класифікація та розробка системи управління ризиками на ринку органічної продукції.

Виклад основного матеріалу. Виробництво та реалізація органічної продукції, з одного боку, є прибутковим видом бізнесу, а з іншого – супроводжується підвищенням ризиком на кожному етапі життєвого циклу продукції у зв'язку зі специфікою галузі. Для того щоб зменшити негативний вплив ризиків на діяльність підприємств, що займаються вирощуванням, переробкою, транспортуванням, реалізацією органічної продукції тощо та на ефективність функціонування ринку органічної продукції загалом, необхідно ідентифікувати ці ризики. Однак спочатку пропонуємо проаналізувати сутність поняття «ризик» на ринку органічної продукції. Дослідженням сутності поняття «ризик на ринку органічної продукції» серед вітчизняних науковців не було приділено належної уваги, тому що цей напрям досліджень є новим для української наукової спільноти.

Якщо розглядати поняття «ризик» загалом, то науковці доходять єдиного висновку, що ризик – це ймовірність настання непередбачених подій, які можуть призвести до збитків або шкоди. Ризик суб'єкта господарювання у сфері АПК – це «загроза недоотримання доходу, перевищення видатків чи витрат ресурсів у результаті виконання конкретних видів виробничої, збутової чи фінансової діяльності» [1, с. 42].

На нашу думку, ризик на ринку органічної продукції – це ймовірність настання непередбачених обставин зовнішнього або внутрішнього характеру, які можуть виникнути на всіх етапах життєвого циклу продукції, а саме виробництво, переробка, зберігання, транспортування, реалізація та пов'язані з можливістю нанесення шкоди та збитку суб'єктам ринку органічної продукції.

Ризики на ринку органічної продукції мають невизначеність у часі, більшою мірою пов'язані з погодними умовами, економічною ситуацією в країні, державним регулюванням та доброчесністю суб'єктів, що здійснюють її виробництво, переробку, сертифікацію, транспортування, реалізацію тощо. Тому підготовка та реалізація ефективних управлінських рішень вимагають певної класифікації ризиків для їх уникнення або зменшення збитків (табл.).

Таблиця

Класифікація ризиків на ринку органічної продукції

Ознака	Види ризиків
1	2
1. Походження ризику	Природні
	Антропогенні
	Виробничі
	Економічні
	Політичні
	Екологічні
	Форс-мажорні

Закінчення табл.

1	2
2. Об'єкт прояву ризику	Майнові
	Особисті
	Відповідальності
3. Суб'єкт прояву ризику	Держава
	Суспільство
	Виробники, трейдери, продавці
4. Схожість ризиків, які супроводжують виробництво органічної продукції, та традиційними ризиками	Ризики, схожі з тими, які існують у традиційному сільському господарстві
	Ризики, які відрізняються від традиційного сільського господарства
5. Етап життєвого циклу органічної продукції	Ризики на етапі виробництва
	Ризики на етапі переробки
	Ризики на етапі зберігання
	Ризики на етапі транспортування
	Ризики на етапі просування та збуту
6. Джерело виникнення	Зовнішні
	Внутрішні
7. Можливість передбачення	Прогнозовані
	Непрогнозовані
8. Рівень економічних втрат	Катастрофічні
	Критичні
	Допустимі
	Ризики, що притягують як економічні втрати, так і додаткові доходи
9. Можливість страхування	Страхові
	Нестрахові

Джерело: систематизовано на основі власних досліджень автора [2] та [1; 6-8].

Основними критеріями класифікації ризиків на ринку органічної продукції: походження ризику; об'єкт ризику; суб'єкт ризику; схожість ризиків, які супроводжують виробництво органічної продукції, та традиційними ризиками сільського господарства; етап життєвого циклу органічної продукції; джерело виникнення ризику; можливість передбачення ризику; можливий рівень економічних втрат від ризику; можливість страхування ризику.

Розглянемо наведену вище класифікацію ризиків на ринку органічної продукції.

1. За походженням ризику виділимо такі їх види:

а) природні ризики, що не залежать від діяльності людини:

- шторм, злива, ураган, буря, град, удар блискавки, циклон;
- снігопад, льодоутворення, заморозки;
- посуха;
- шкідники, хвороби рослин та тварин тощо;

б) антропогенні ризики – це ризики, які залежать від діяльності людини:

- *персональні ризики* – пов'язані із забезпеченістю організації трудовими ресурсами відповідної якості та ефективністю праці: невідповідність потреб сільськогосподарського підприємства в робочій силі фактичній її наявності; проблеми зі здоров'ям працівників – травми, погане самопочуття; недостатня кваліфікація та недобросовісне ставлення працівників до виробництва продукції; відсутність мотивації та плинність кадрів; міжособистісні відносини, які можуть вплинути на фермерський бізнес;
- *протиправні дії третіх осіб* (пограбування, розбій, умисне знищення або пошкодження приміщень, обладнання, майна, посівної площі, рослин, тварин, готової продукції, включаючи підпал) тощо;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

в) виробничі ризики – виражаються у зміні характеристик засобів виробництва, взаємодії чинників виробництва, отриманій продукції, розглядаються у зв'язку з результатами виробничого процесу (кількість та якість виробленої сільгосппродукції) та включають:

- фізичний знос – природне старіння обладнання тощо;
- втрати робочого часу – імовірність неефективного використання робочого часу, виникнення простоїв, браку, випадків травм і захворювань персоналу, сезонність робіт, особливо в рослинництві, коли нераціональна організація використання робочої сили веде до нерівномірного використання трудового потенціалу протягом року;
- тривалий період виробництва – рішення щодо виробництва приймається за рік, а то й більше до моменту реалізації. Протягом цього часу ситуація на ринку може значно змінитися в несприятливий для підприємства бік, тому що контракти на всю сільськогосподарську продукцію не укладаються до початку її виробництва;
- невідповідність якості органічної продукції певним вимогам у результаті відхилення від технології, стандартів виробництва;
- відхилення фактично отриманої кількості продукції від запланованого рівня;

г) економічні ризики складаються з таких видів ризиків:

– *цінові ризики* – здійснюють вплив, що спричиняє відхилення витрат виробництва та вартості реалізованої продукції:

- сезонність (цінова невизначеність на сільськогосподарську продукцію);
- підвищення цін на органічну продукцію;
- конкуренція із закордонними виробниками органічної продукції;
- зменшення попиту клієнтів через низьку платоспроможність населення;
- зниження зовнішньоекономічної активності країни;
- *маркетингові ризики* включають такі види ризиків:
 - імовірність недоотримання доходу через неспроможність реалізувати продукцію;
 - проблеми упаковки, зберігання та доставки також є чинниками, що зумовлюють маркетингові проблеми сільгоспвиробників;
 - нерозвиненість ринкової інфраструктури, яка не відповідає наявними потребам галузі;
 - відсутність ефективних ринкових інструментів, неможливість планувати свою діяльність;

– *кредитні ризики* пов'язані з нагромадженням капіталу та фінансуванням підприємств. Кредитний ризик в органічному сільському господарстві високий у зв'язку з тим, що сільськогосподарські підприємства капіталоємні, а виробництво має сезонний характер, тому виникає потреба в залученні сезонних кредитів. До кредитних ризиків належать: зміни ставок кредитування по запозиченому капіталу та розмірів акціонерного капіталу; труднощі з грошовим потоком, якщо у фермера не вистачає коштів для погашення кредитів;

– *податкові ризики* – ймовірність введення нових видів податків і зборів на здійснення окремих аспектів господарської діяльності; можливість збільшення рівня ставок діючих податків і зборів; зміна термінів і умов здійснення окремих податкових платежів; вірогідність відміни діючих податкових пільг у сфері господарської діяльності підприємства;

– *інвестиційні ризики* – можливість виникнення фінансових втрат у процесі здійснення інвестиційної діяльності підприємства. Високий рівень правового ризику і стан економіки України знижують інвестиційну привабливість галузі для закордонних інвесторів. Наприклад, для тваринництва здебільшого потрібні регулярні інвестиції в корм та обладнання, які можуть не приносити дохід протягом декількох місяців або навіть років;

– *валютні ризики* – полягають у зміні курсу національної валюти та супроводжують зовнішньоекономічну діяльність підприємства при імпорті паливно-мастильних матеріалів, техніки, сировини, засобів захисту рослин і тварин, напівфабрикатів та експорті готової продукції;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

д) політичні ризики пов'язані з законодавством та змінами в державній політиці:

- зміна законодавства;
- неналежна нормативно-правова база та державна підтримка;
- обмеження вільної торгівлі;
- події в інших країнах;
- міждержавні конфлікти;
- зміни економічної політики держави на аграрних ринках;
- тероризм тощо;

е) екологічні ризики несуть загрозу природного або техногенного характеру, що призводить до:

- ерозії ґрунту;
- забруднення агроландшафтів;
- виснаження земель та нестачі в них основних елементів мінерального живлення рослин, підвищення кислотності ґрунтів;

– недоотримання вимог землекористування при розробці родовищ корисних копалин;

ж) форс-мажорні ризики мають непередбачуваний характер (ризик стихійних лих, пожежа та інші), які можуть призвести не тільки до втрати доходу, який передбачається, але й частини активів підприємства.

2. За об'єктом прояву можна виділити такі види ризиків:

а) майнові ризики, об'єктом прояву яких є пошкодження майна. До основних об'єктів майнових ризиків на ринку органічної продукції відносяться:

- рухоме і нерухоме майно (обладнання, будинки, споруди), грошові кошти;
- посівна площа, рослини, тварини, готова продукція;
- очікуваний прибуток;
- заробітна плата, інші винагороди суб'єктів ринку;
- майнові інтереси кредиторів, тобто інтереси банків та інших кредиторів, які видають кредити тощо;

б) особисті ризики, які пов'язані з нанесенням шкоди життю та здоров'ю працівників, співробітників, агрономів, фермерів через індивідуальні особливості працівників або настання нещасних випадків (хвороба і втрата працездатності);

в) ризики виникнення відповідальності виробника органічної продукції перед споживачами, суспільством (у випадку шахрайських дій у частині представлення неорганічної продукції за органічну), відповідальності власника підприємства перед найманим персоналом.

3. За суб'єктом прояву:

а) держава (уповноважені органи державної влади й управління та органи місцевого самоврядування) – зміна законодавства, політика уряду, пасивність у стимулюванні розвитку ринку органічної продукції;

б) суспільство – недовіра до особливих властивостей органічної продукції та маркування продукції як органічної, низький попит на продукцію, низька платоспроможність населення;

в) виробники, трейдери, продавці тощо – недобросовісна поведінка суб'єктів, шахрайство, представлення неорганічної продукції як органічної.

4. Залежно від схожості ризиків, які супроводжують виробництво органічної продукції, та традиційними ризиками сільського господарства:

а) ризики, схожі з тими, які існують у традиційному сільському господарстві – втрата врожаю через несприятливі кліматичні умови, доступу до виробничих ресурсів, кращих страхових полісів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

б) ризики, які відрізняються від традиційного сільського господарства – тимчасове зниження врожайності сільськогосподарських культур у результаті переходу на застосування біологічно безпечних засобів захисту від шкідників та органічні добрива, проблема збуту продукції в період виходу на нові ринки, імовірність шахрайства з боку виробників та реалізаторів продукції.

5. За етапами життєвого циклу органічної продукції ризики можна поділити на:

а) ризики, які супроводжують процес виробництва – виникають у процесі забезпечення виробництва матеріальними ресурсами, його причинами можуть виступати зміни цін, порушення договорів постачань, загальна нестабільність ринку, зміна кількості доступних ресурсів коливання на суміжних ринках (ринки матеріальних ресурсів, енергоносіїв, ринки збуту), зміни конкурентного середовища тощо; обмежені потужності по сортуванню й упаковці; відсутність системи сертифікації підприємств та контролю дотримання світових стандартів якості й норм безпеки продукції;

б) ризики, які супроводжують процес переробки – виникають у процесі недотримання технологій виробництва для забезпечення стандартів якості продукції;

в) ризики, які супроводжують процес зберігання – значна частка витрат на маркетинг у порівнянні з традиційною продукцією, оскільки зовнішній вигляд натурально виробленої продукції дещо поступається звичайній та строки її зберігання зменшуються;

г) ризики, які супроводжують процес транспортування – виникає в момент переходу права власності на матеріальні цінності до контрагента організації, є виразом цінних коливань, доступністю ринків або їхніх сегментів, дотримання договорів продажу, у зв'язку з віддаленістю господарств від ринків збуту виникає проблема транспортування готової продукції, що викликає додаткові витрати і втрати;

д) ризики, які супроводжують процес просування та збуту – низький рівень обізнаності населення щодо переваг органічної продукції та недовіра щодо її високої якості викликають ризик зменшення обсягів продажу цього виду продукції.

6. За джерелами виникнення:

а) зовнішні ризики – не залежать від діяльності підприємства та виникають у разі зміни окремих стадій економічного циклу, зміни кон'юнктури ринку. До цієї групи ризиків належать економічні, природні, політичні тощо;

б) внутрішні ризики – залежать від діяльності окремого підприємства та пов'язані з нераціональним менеджментом, неефективною структурою активів і капіталу, несправністю техніки та обладнання, невідповідністю кадрового складу потребам підприємства та інше.

7. За можливістю передбачення:

а) прогнозовані ризики – шкідники та хвороби, зміна кон'юнктури ринку, інфляція, конкуренція і т. ін.;

б) непрогнозовані ризики – характеризуються непередбачуваністю прояву, виникають раптово та відбуваються на будь-якій частині території, вони охоплюють велику частину виробництва (наприклад, сарана у великій кількості, посуха в рослинництві у зв'язку зі зміною клімату) [7].

8. За рівнем економічних втрат:

а) катастрофічні ризики – обставини, які спричиняють пошкодження або знищення більше ніж 30 % площ рослинницької продукції, завдають збитки у значних розмірах, спричинені негативним впливом стихійних сил природи та діяльності людини в процесі створення матеріальних благ;

б) критичні ризики – це ризики, які є менш економічно відчутними в порівнянні з катастрофічними, але імовірність їх виникнення є вищою, тому що вони завдають великих збитків, які значно перевищують середній рівень збитків та можуть призвести до:

- тілесних ушкоджень людини;
- втрати частини сировини, продукції;
- пошкодження обладнання, будівель, споруд тощо;

в) допустимі ризики – ризики, що можуть призвести до незначних збитків;

з) ризики, що притягують як економічні втрати, так і додаткові доходи, наприклад, високий урожай за певних обставин призводить до зменшення прибутків або навіть до збитків сільськогосподарських товаровиробників; низький урожай може, у свою чергу, призвести до підвищення цін і зростання доходів. Особливо це може стосуватися тих підприємств, які експортують органічну продукцію за кордон, попит на яку є високим.

9. За можливістю страхування:

– *страхові ризики* – ризики, які можна оцінити з погляду ймовірності настання страхового випадку та розмірів його можливого збитку. Для того щоб ризик можна було застрахувати, він обов'язково повинен мати кількісну оцінку та випадковий характер, тобто настання страхових подій не може бути викликане цілеспрямованим впливом зацікавленої особи;

– *нестрахові ризики* – ризики, не включені в договір страхування, а також ті ризики, рівень допустимих збитків яких важко визначити (наприклад, збитки, що сталися внаслідок навмисних дій страхувальника, від природних властивостей товару, війна, арешт тощо).

Забезпечення захисту на ринку органічної продукції з кожним роком стає все більше необхідним, оскільки існує безліч ризиків, кожен з яких має свою особисту природу та свою специфіку. Вони можуть негативно впливати на функціонування ринку органічної продукції та призвести до значних збитків. Тому на основі закордонного досвіду та вітчизняних систем управління ризиками необхідно розробити систему управління вищенаведеними ризиками на основі наведеної класифікації.

Під управлінням ризиком розуміють процес ідентифікації ризику, його оцінювання та розроблення стратегії ефективного впливу на нього, перешкоджання його виникненню або мінімізації у випадку настання при одночасному досягненні прийняттого рівня фінансової діяльності.

Управління ризиком дозволяє керівникам підприємств більш ефективно вести бізнес, що супроводжується різними видами ризику, та забезпечує кращі можливості для:

- ідентифікації, оцінки ризиків та встановлення прийняттого рівня ризику без значної шкоди для підприємства відповідно до поставлених цілей;
- обрання найбільш прийняттого для конкретного підприємства методу реагування на ризик;
- передбачення обставин, які можуть призвести до втрати коштів;
- розуміння того, що ризики можуть мати як негативні наслідки, так і ті, які створюють додаткові можливості для підприємства [9].

Залежно від виду ризиків у теорії управління ризиками виділяють загальні стратегії їх управління або попередження, серед яких: страхування, самострахування, уникнення ризику, передача ризику третім сторонам, зменшення ризику, прийняття ризику, диверсифікація та сегментація виробництва, хеджування, використання ф'ючерсів тощо.

Наведемо методи управління ризиками для кожного з визначених видів ризиків на ринку органічної продукції.

1. За походженням ризику.

а) природні ризики переважно відносяться до форс-мажорних, тому мінімізувати їхній вплив можна за допомогою страхування; крім того, можна запроваджувати науково обгрунтовані технології зерновиробництва, проводити диференціацію виробництва [4, с. 52].

б) антропогенні ризики:

– *персональні ризики* можна попередити шляхом проведення та взяття участі в додаткових освітніх заходах для персоналу, обміну досвідом з українськими та іноземними організаціями, забезпечення працівників добрими умовами праці, запровадження си-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

стеми стимулювання працівників; добір кадрів відповідно до необхідної кваліфікації та потреб підприємства; створення на підприємстві Положення про моральне і матеріальне заохочення працівників;

– *протиправні дії третіх осіб* – суб'єктивний фактор, який може бути результатом конкуренції та конфліктів між учасниками ринку органічної продукції, тому вони підлягають страхуванню;

в) виробничі ризики – деякі виробничі ризики можна попередити, використовуючи сівозміни та шляхом диверсифікації культур, що вирощуються, для захисту рослин від можливих низьких врожаїв для менш стійких до холоду рослин, а також у разі, якщо ціни на один вид сільськогосподарських культур зменшаться. Крім цього, необхідно чітко дотримуватись технологій вирощування органічних тварин, наприклад, вигул тварин на достатній для них території, застосування біологічних добавок (наприклад, пробіотиків) для запобігання хворобам. До того ж треба проводити контроль якості продукції на кожному етапі виробництва, застосовувати енергозберігаючі технології;

г) економічні ризики складаються з таких видів ризиків:

– *цінові ризики* – мінімізуються шляхом диверсифікації виробництва та клієнтської бази, виробництва власного органічного насіння, прогнозування зміни цін постачальниками, моніторинг цін конкурентів та своєчасне корегування цін, проведення маркетингових досліджень контактних аудиторій, надання знижок постійним покупцям. Важливо складати прогнози змін кон'юнктури ринку та фінансових результатів підприємства: дохід від реалізації продукції, очікувані витрати, зростання обсягів виробництва, враховуючи можливості підприємства, зовнішні фактори (наприклад, щорічну інфляцію) та ризик настання непередбачуваних подій, створюючи страхові фонди на підприємстві [9];

– *маркетинговим ризикам* можна запобігти або мінімізувати завдяки таким заходам:

– у сфері планування: розробка прогнозів; формування цінової політики та політики просування; вибір місця розташування торговельної точки; створення товарного асортименту продукції; попереднє укладання договорів на поставку органічної продукції;

– у сфері транспортування продукції: дотримання правил щодо перевезення органічної продукції (дотримання необхідної температури, не перевозити разом із виготовленою традиційно); зменшення довжини каналів постачання товарів для забезпечення доступних цін;

– у сфері просування та реалізації продукції: проведення активної маркетингової комунікативної політики з наявними клієнтами та потенційними споживачами органічної продукції [3, с. 82] (благодійних акцій, фестивалів для популяризації органічної продукції); забезпечення нових приємних вражень для споживачів у місцях продажу, консультування щодо продукції в точках її продажу, надання супутніх послуг у місцях продажу (наприклад, безкоштовна доставка продукції до дому клієнта); розвиток персональних інтерактивних контактів зі споживачами (поширення інформації в соціальних мережах, наявність власного сайту, продаж продукції через Інтернет та за допомогою мобільних додатків);

– *кредитними ризиками* можна управляти шляхом їх поділу, об'єднуючись в асоціації. Органічне виробництво визначено пріоритетним напрямом у сільському господарстві України, тому державна фінансова підтримка, яка вже поступово реалізується в Україні, дає можливість виробникам органічної продукції отримати кредитно-фінансове забезпечення та знизити фінансовий ризик.

– *податкові ризики* – при введенні нових податкових та інших платежів підприємства повинні пристосуватись до цих змін, бо вони мають зовнішній характер виникнення;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

– *інвестиційні ризики* – найпоширенішим методом управління інвестиційним ризиком є диверсифікація, тобто вкладення капіталу в декілька напрямів, замість концентрації всіх капіталовкладень лише в одному з них. Крім того, необхідно проводити постійний контролінг за витрачанням коштів та резервувати кошти на покриття непередбачених витрат;

– до методів управління *валютними ризиками* належать: прогнозування динаміки валютного курсу; аналіз та прогнозування міжнародних валютних ризиків; розподіл валютного ризику через укладання форвардів, свопів, опціонів;

д) управляти *політичними ризиками* досить складно, адже вони мають зовнішній характер. Зазвичай до них треба пристосовуватись, тому підприємство має бути гнучким. Нині є актуальним питання щодо вдосконалення та імплементації законодавства у сфері регулювання ринку органічної продукції, тому участь учасників ринку органічної продукції в цьому процесі є надзвичайно важливою;

е) *екологічним ризикам* можна запобігти за допомогою чіткого дотримання технологій виробництва органічної продукції;

ж) для запобігання *форс-мажорних ризиків* застосовують страхування та самострахування.

2. За об'єктом прояву можна виділити такі види ризиків:

а) *майнові ризики* попереджаються шляхом постійного моніторингу ситуації на ринку органічної продукції та в країні загалом, страхування та створення резервних фондів;

б) *особисті ризики* мінімізуються за допомогою дотримання техніки безпеки на виробництві;

в) *ризики виникнення відповідальності* можна запобігти, застосовуючи внутрішній та зовнішній контроль процесу виробництва органічної продукції на кожному етапі.

3. Управління ризиками залежно від того, який суб'єкт може провокувати виникнення ризиків:

а) *державна* – здійснюється на основі пристосування до змін законодавства та шляхом співпраці з органами влади;

б) *суспільство* – паблік рилейшнз (завоювання довіри до торгової марки, популяризація органічної продукції, проведення маркетингового дослідження щодо потреб населення щодо товарного асортименту та цінової політики);

в) *виробники, трейдери, продавці* тощо – дотримання принципів, що відповідають соціально відповідальному бізнесу, тобто дотримання вимог до виробництва, реалізації продукції, прозорість у партнерських відносинах.

4. Залежно від схожості ризиків, які супроводжують виробництво органічної продукції, та традиційними ризиками сільського господарства:

а) *ризики, схожі з тими, які існують у традиційному сільському господарстві* – прийняття ризику, страхування та створення резервних фондів на підприємствах;

б) *ризики, які відрізняються від традиційного сільського господарства* – підтримка держави в перехідний період, просуванні продукції, участь у тренінгах для ефективного ведення органічного господарства, участь вітчизняних виробників у міжнародних форумах, виставках для укладання договорів із новими клієнтами, розробка нових інструментів управління ризиками.

5. За етапами життєвого циклу органічної продукції ризиками управляють шляхом:

а) *ризики, які супроводжують процес виробництва* – застосування багаторічних схем чергування культур у сівозміні; використання лише сертифікованого органічного насіння та посадкового матеріалу; розроблення плану заходів щодо покращення ґрунту; постійний аналіз сучасного стану підприємства, обсягів урожайності, виробництва та реалізації продукції, її якості та розробка планів господарської діяльності в майбутньому;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

дотримання правил виробництва органічної продукції відповідно до законодавства (доступ до відкритих пасовищ для тварин, відмова від утримання тварин на прив'язі; утримання органічних тварин окремо від тих, які вирощуються відповідно до традиційного методу виробництва; репродукція тварин – переважно природним методом; добір персоналу, який володіє необхідними знаннями щодо належного утримання тварин та спроможний мінімізувати стрес тварин [5];

б) ризики, які супроводжують процес переробки – контроль на кожній стадії виробництва, підвищення кваліфікації персоналу щодо покращення якості продукції на стадії переробки органічної продукції, налагодження контактів із лідерами органічного руху, у тому числі й закордонними;

в) ризики, які супроводжують процес зберігання – дотримання вимог законодавства у сфері виробництва та обігу органічної продукції, а саме у процесі зберігання продукції повинні забезпечуватися ідентифікація такої продукції, її партій та запобігання будь-якому змішуванню або обміну з неорганічною продукцією [5];

г) ризики, які супроводжують процес транспортування – чітке дотримання вимог щодо транспортування органічної продукції відповідно до законодавства (транспортувати органічну продукцію у відповідній упаковці, контейнері або транспортних засобах, окремо від неорганічної, дотримуючись необхідного температурного режиму; час транспортування тварин повинен зводитися до мінімуму;

д) управління ризиками, які супроводжують процес просування та збуту, відбувається на основі розроблення чіткої схеми просування та реалізації готової органічної продукції для того, щоб зменшити строки її реалізації і вчасно забезпечити споживачів свіжою та якісною продукцією; обов'язкове проходження сертифікації продукції та нанесення відповідного маркування, заборона використання напису «органічний продукт» у випадку, якщо він таким не є.

6. За джерелами виникнення:

а) зовнішні ризики – виробники органічної продукції мають швидко реагувати на ці ризики та пристосовуватись до них;

б) внутрішні ризики – для уникнення або мінімізації внутрішніх ризиків розробляються спеціальні системи управління ризиками, які включають у себе тактику та стратегію управління ризиком.

7. За можливістю передбачення:

а) прогнозовані ризики – можна подолати, використовуючи прості методи захисту (наприклад, зі шкідниками та хворобами можна боротися за допомогою засобів захисту рослин) та пристосуватися до них (зміна кон'юнктури ринку, інфляція, конкуренція і т. ін.);

б) непрогнозовані ризики – створення страхових фондів на підприємстві.

8. Залежно від рівня економічних втрат можна запропонувати різні підходи до попередження ризику, основним з яких є страхування.

9. За можливістю страхування:

– **страхові ризики** – якщо ризик мав випадковий характер та був включений у договір страхування, то він підлягає відшкодуванню та отриманню потерпілою стороною страхових виплат;

– **нестрахові ризики** – підлягають відшкодуванню за рахунок власних фондів підприємства (створення внутрішніх страхових фондів).

Зазначимо, що сільськогосподарське страхування досить дороге, адже ймовірність настання страхового випадку достатньо висока. Виходячи з цього, експерти стверджують, що витратити на нього кошти необхідно при вирощуванні стратегічних культур.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Страховання органічної продукції в Україні ще не знайшло значного поширення в Україні. Багато страхових компаній не здійснюють страхування органічних сільськогосподарських культур та тварин.

Існують деякі аспекти в підходах до страхування, які відрізняють процес страхування в Україні та в розвинутих країнах:

1. Рівень розвитку страхування:

– в Україні страхові компанії пропонують фіксовані програми та продукти із суто формальними ризиками, які неповною мірою відповідають потребам сільгоспвиробників;
– у добре розвинутих країнах системи сільськогосподарського страхування досягли певного балансу та регулюються державою.

2. Процес страхування та отримання виплат у разі настання страхового випадку:

– в Україні відносно легко застрахуватися через існування багатьох страхових компаній, які конкурують між собою та зацікавлені в нових та уже наявних клієнтах, пропонуючи їм дисконти. З іншого боку, отримати страхове відшкодування дуже важко, тому що оцінювання пошкодженого застрахованого майна та інші процеси, що передують виплаті страхових відшкодувань клієнту, займають багато часу, а іноді – неможливо, тому що страхові компанії не зацікавлені в страхових виплатах;

– за кордоном важко застрахуватися (тому що необхідно зібрати значний обсяг чіткої інформації для того, щоб її проаналізувати та домовитись про певний тариф), але досить легко отримати страхове відшкодування. Крім цього, представники страхових компаній надають допомогу лише зі страхуванням, а й поради щодо ведення бізнесу [7].

Взагалі, дуже важливою умовою для управління ризиками є постійне володіння інформацією про внутрішнє та зовнішнє середовище, в якому функціонує підприємство. Тому необхідно вступати в діалог із заінтересованими сторонами відносно управління ризиками, яке гарантує отримання максимального обсягу інформації, врахування інтересів усіх сторін та розуміння ними приймати відповідні дії щодо управління ризиками.

Висновки і пропозиції. Процеси виробництва та реалізації органічної продукції супроводжуються певними ризиками, кожен з яких має свою особисту природу та свою специфіку. Вони можуть негативно впливати на функціонування ринку органічної продукції загалом та призвести до великих збитків, тому було класифіковано ризики на ринку органічної продукції та запропоновано шляхи їх запобігання та мінімізації. Надалі на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду потрібно розробити методики визначення кількісних ознак ризикових подій та верхню межу ймовірності їх настання для підвищення ефективності управління ризиками на ринку органічної продукції.

Список використаних джерел

1. Жмурко І. Ризики в аграрному секторі та необхідність їх страхування. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 1. С. 42–49.
2. Ільчук В. П., Штирхун Х. І. Фінансово-економічні аспекти розвитку ринку органічної продукції в Україні: монографія. Чернігів: Видавець Брагинець О. В., 2018. 256 с.
3. Лабурцева О. І. Управління маркетинговими ризиками торговельних підприємств. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 79–91.
4. Нікішина О. В. Оцінка та управління природними ризиками як інструмент цінової стабільності на зерновому ринку України. *Економіка харчової промисловості*. 2011. № 1. С. 50–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2011_1_12.
5. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 № 425–VII (із змінами, внесеними згідно із Законом № 191–VIII від 12.02.2015). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 21. Ст. 133.
6. Резніченко Д. В. Ризики у сільськогосподарському виробництві та методи управління ними. URL: <http://www.rusnauka.com>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Сосенко О. Рятувати й захищати: як управляти агроризиками. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/ratuvati-j-zahisati-ak-upravlati-agrorizikami>.

8. Шишкіна О. В. Ідентифікація та експрес-оцінка фінансових ризиків промислових підприємств. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. С. 238–246. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

9. Як фермеру управляти ризиками? URL: <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-fermeru-upravljati-rizikami-137>.

References

1. Zhmurko, I. (2017). Ryzky v aharnomu sektori ta neobkhdnist yikh strakhuvannia [Risks in the Agricultural Sector and the Need for Their Insurance]. *Ekonomichnyi dyskurs – The Economic Discourse, 1*, 42–49 [in Ukrainian].

2. Pchuk, V. P. & Shtyrkhun, Kh. I. (2018). *Finansovo-ekonomichni aspekty rozvytku rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini : monohrafiia {Financial and Economic Aspects of the Development of the Organic Products Market in Ukraine: Monograph}*. Chernihiv: Publisher Brahynets O. V. [in Ukrainian].

3. Laburtseva, O. I. (2016) Upravlinnia marketynhovymy ryzykamy torhovelnykh pidpriemstv [Marketing Risk Management of Trade Enterprises]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine, 4*, 79–91 [in Ukrainian].

4. Nikishyna, O. V. (2011). Otsinka ta upravlinnia pryrodnymy ryzykamy yak instrument tsinovoi stabilnosti na zernovomu rynku Ukrainy [Assessment and Management of Natural Risks as a Tool of Price Stability on the Grain Market of Ukraine]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Food Industry Economics, 1*, 50–56. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2011_1_12.

5. Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii ta syrovyny [On Production and Circulation of Organic Agricultural Products and Raw Materials]. № 425-VII (September 3, 2013) [in Ukrainian].

6. Reznichenko, D. V. Ryzky u silskohospodarskomu vyrobnytstvi ta metody upravlinnia nymy [Risks in Agricultural Production and Methods of their Management]. Retrieved from: <http://www.rusnauka.com> [in Ukrainian].

7. Sosenko, O. Riaturaty y zakhyshchaty: yak upravliaty ahroryzykamy [Rescue and Protect: how to Manage Agrorisks]. Retrieved from <http://agravery.com/uk/posts/show/ratuvati-j-zahisati-ak-upravlati-agrorizikami>.

8. Shyshkina, O. V. (2014) Identyfikatsiia ta ekspres-otsinka finansovykh ryzkyv promyslovykh pidpriemstv [Identification and Express Assessment of Financial Risks of Industrial Enterprises]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of Chernihiv State Technological University. Series: Economic Sciences, 4*, 238–246. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vcndtue_2014_4_37.pdf.

9. Yak fermeru upravliaty ryzykamy? [How can a Farmer Manage Risks?]. Retrieved from <http://carefield.com.ua/blog/id/jak-fermeru-upravljati-rizikami-137>.

Штирхун Христина Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Штирхун Кристина Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансов, банківського дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Shtyrkhun Khrystyna – PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: khrystyna.shtyrkhun@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7614-2572>

Researcher ID: F-4333-2016